

Van de redactie

Dordrecht is een plaats met honderden bouwkundige monumenten en een rijk bodemarchief. Daar gebeurt van alles mee. Kerken, villa's en woonhuizen worden gerestaureerd. Het "beschermde" stadsgezicht wordt zoveel mogelijk gevrijwaard van teveel en te overdadige moderne ingrepen. Een systematisch onderzoek van de Dordtse bodem geeft een belangrijk deel van de verloren gewaande historie van de stad prijs. Nauwkeurige optekening van oude panden maakt duidelijk dat achter latere gevels soms nog verrassende middeleeuwse huizen schuilgaan. Deze activiteiten vinden plaats opdat Dordrecht nog lang kan genieten van zijn historische centrum. Het werk van monumentenzorg is immers bedoeld voor de huidige en

toekomstige inwoners van deze oudste stad van het huidige Holland.

De gemeente Dordrecht wil met dit bulletin haar inwoners en andere belangstellenden informeren over onderwerpen uit de gemeentelijke monumentenzorg en archeologie. Bij het openstaan van dit nummer zal het opvallen dat er op grote schaal wordt gerestaureerd. Het bulletin signaleert dat, maar staat ook stil bij eisen en wensen die aan vakkundige restauraties worden gesteld. Hoe particulieren en instellingen restauratiesubsidies kunnen verkrijgen. Wat de gemeente wil met betrekking tot het beschermde stadsgezicht. Wat het zeker niet wil, en welke spelregels daarvoor gelden.

De jonge disciplines bouwhistorie en archeologie proberen op basis van oorspronkelijke resten de historie van een of meerdere gebouwen te reconstrueren. De bouwhistoricus neemt daarbij het bovengrondse deel voor zijn rekening, de archeoloog datgene wat zich in de bodem bevindt. De archeologie wordt binnen de gemeente Dordrecht ook aangewend om vragen te beantwoorden die betrekking hebben op de groei en de ontwikkeling van de stad als geheel. Later zal ook de relatie stad en achterland aan de orde komen.

JH/AvE



Bulletin

Belangstellenden die dit bulletin ook willen ontvangen kunnen hun adres telefonisch doorgeven aan het secretariaat van de Afdeling Ruimtelijk Beheer: 639.6835 (Els Horsten) of 639.6138 (Thea van de Meeberg). De volgende nummers worden dan automatisch toegezonden.

Inhoud

- . Van de redactie, pag 1.
- . "Werk-in-uitvoering", pag 2.
- . De Berckepoort, een gebouw met verrassingen, pag 6.
- . Huis Scharlaken; het eerste stenen huis te Dordrecht, pag 7.
- . De oude haven van Dordrecht, pag 8.
- . Kleur van Dordrecht, pag 10.
- . Kennismaking met de Dordtse monumentenzorg, pag 12.

Mei 1996

"Werk-in-uitvoering"

Een belangrijke taak van monumentenzorg is het stimuleren, activeren en begeleiden van herstel aan monumenten en belangwekkende historische objecten. Op dit gebied gebeurt er veel in Dordrecht. Door middel van een wandeling door de stad zal een beeld van deze activiteiten worden geschetst. U kunt desgewenst de route nalopen om de genoemde objecten met eigen ogen te aanschouwen. De in deze beschrijving gevolgde route is van nummers voorzien en op de stadsplattegrond ingetekend.

Voorstraat-noord

Aan de Voorstraat-noord zijn de laatste jaren veel ontwikkelingen gaande.

Op 57 vindt herstel plaats aan dit eenvoudige huis met z'n 18e eeuwse lijstgevel, inwendig wordt een woning/praktijkruimte gerealiseerd (1).

Op nr. 123 bevinden zich achter de brede voorgevel uit het begin van deze eeuw drie 17e eeuwse huizen. Vanaf de Taankade zijn de oude achtergevels zichtbaar. In het complex waarvan de restauratie bijna klaar is, komt een winkel (2). Het aardige 18e eeuwse pand op de voormalige kade van de Wijnhaven (nu Taankade) wordt tegelijkertijd hersteld. Het behoorde oorspronkelijk als tuinhuis bij het grote barokke buurpand Voorstraat

125. Dit huis is de laatste jaren door de eigenaar gerestaureerd, en in- en uitwendig in oude luister hersteld (3).

Rond de Oud-Katholieke kerk is de laatste tijd veel werk verricht. De huizen 108 (4), 110-112 (5) en 114 (6) zijn allen hersteld. Momenteel wordt het achterhuis van 114, nr.116 (7) met entree aan de Heer Heymansuysstraat als laatste in dit huizenblok opgeknapt.

Het rechts naast de kerk gelegen grote dubbele huis op nr.122-126 uit 1892 heeft een prachtige neo-renaissance gevel en ruimten met fraai stucwerk. Het geheel is gerestaureerd en verbouwd tot galerie en woningen (8).

De Nieuwbrug is door G.N. Itz in 1849 ontworpen als gietijzeren brug over de Voorstraatshaven. In

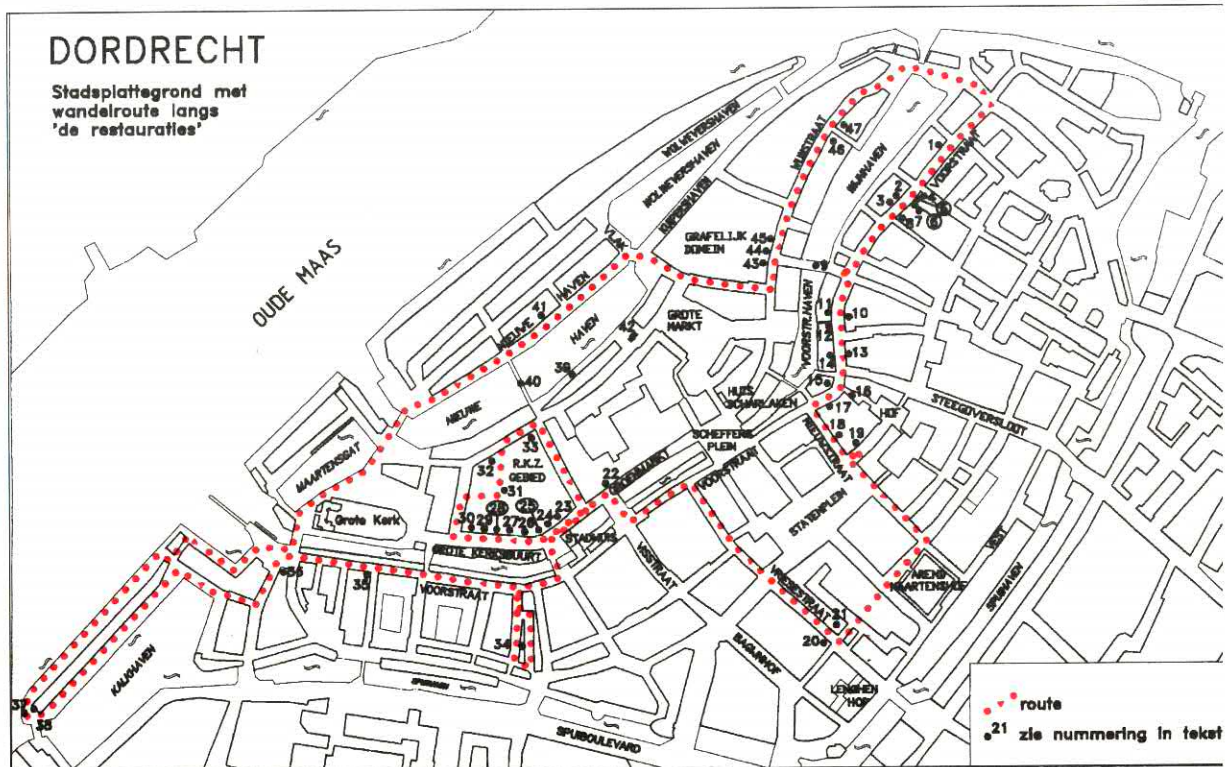
juni start een ingrijpende restauratie (9).

Terug naar de Voorstraat waar op nr.182-184 'Den Coninck van Engeland' in restauratie is. Het is een interessant 15e eeuwse huis. De fraai versierde gevel met jaartalsteen '1626' werd in 1909 gerestaureerd. Toen is de bijzondere balustrade op het dak gemaakt; er was geen geld meer om de oorspronkelijke trapgeveltop terug te bouwen. Bij de huidige restauratie blijft deze balustrade gehandhaafd (10).

Het 100 jaar oude pand op nr. 199-201, waarin nu Galerie Geel huist, is pas gerestaureerd. Het pand was zo slecht dat gevreesd werd voor instorting. Om deze reden moest het huis in 1995 inwendig geheel nieuw worden opgetrokken (11). Het huis op nr. 205 is gerestaureerd (12). Een oude reclame-muurschildering om de hoek aan de Kleine Appelsteiger wordt op 'eigentijdse wijze' hersteld. Achter de gepleisterde gevel van nr.198-202, beter bekend als Café Loeve, gaan twee interessante bouwkundig nog laat-middeleeuwse huizen schuil. Het geheel is gerestaureerd en geschikt gemaakt voor bewoning (13).

In 1995 is na brand en jarenlange verpaupering nr.224-226 geheel opgeknapt. De gevels zijn geheel in

Afb 1
Plattegrond van de historische binnenstad, met wandelroute langs de restauraties in uitvoering.
(Kaart J'tH)





markt 141 tegenover de Visbrug, is verleden jaar hersteld en daarmee ook in goede staat gebracht (22).

RKZ-gebied (Groenmarkt/ Grotekerksbuurt/Hout- tuinen/St. Jacobsplein)

Het herstel van deze panden, die voorheen behoorden tot het Rooms Katholieke Ziekenhuis, heeft helaas jaren op zich laten wachten, maar nog dit jaar zullen alle restauraties/verbouwingen beginnen. Bij Groenmarkt 199-223 (23) en 225 (24) is men reeds gestart met de bouwactiviteiten. Vooral 225 is vanuit historisch perspectief bijzonder interessant. Ondanks de zeer vervallen staat zal het pand geheel in oorspronkelijke staat worden hersteld. Op straatniveau wordt een doorloop van Stadhuisplein naar St. Jacobsplein gerealiseerd. De panden 199-223 zijn bouwkundig zo slecht dat zij geheel worden vernieuwd. Slechts de gevel van 217-223 (het voormalige politiebureau) blijft gehandhaafd.

Een bijzonder fraai pand betreft Grote Kerksbuurt 1 'Het Saracijns-hoofd'. Dit huis heeft een barokke gevel uit 1715 en inwendig stijlkamers en een monumentale gang. Het wordt geheel gerestaureerd (25). Het eenvoudige pand op nr.

*Links: Afb 2
Links de oude
achtergevels van
Voorstraat 123.
Het tuinhuis op de
kade van de Wijn-
haven behoorde
tot het grote huis
Voorstraat 125
waarvan rechts de
achtergevel zicht-
baar is. Foto circa
1960 vóór de aan-
leg van de Taan-
kade.
(Foto RDMZ)*

*Onder: Afb 3
Het poortje van het
Oude Vrouwenhuis
uit 1620, het voor-
malige Bagijnhof.
Het zal binnenkort
worden herbouwd
aan de Hofstraat in
het kader van de
restauratie van de
Berckepoort.
(Foto Tollens
1891)*

oude staat hersteld (14).

Voor het pand nr. 251-253 is een restauratieplan in de maak. Het is een 17e eeuwse huis waarvoor in 1893 de bijzondere voorgevel is ontworpen door de Dordtse architect Reus. Op de kade van de Grote Appelsteiger staat het achterhuis van dit pand (15).

Augustijnenkerk - Berckepoort

Een belangrijke restauratie voor Dordrecht is op Voorstraat 216 de gotische Augustijnenkerk (16). Bijzonder was de ontdekking van een gave grafzerkenvloer, met graven van belangrijke Dordtenaren uit de 16e/17e eeuw.

Deze vloer is geheel gerestaureerd en in het zicht gelaten.

De panden Voorstraat 220 (17) en het voormalige 16e eeuwse stads-paleis 'de Berckepoort' gelegen aan de Nieuwstraat 12-22, zullen worden gerestaureerd t.b.v. een creativiteitscentrum (18). Gelijktijdig zal

Wandelen langs Dordtse restauranties

aan de Hofstraat de in depot opgeslagen Oude Vrouwenhuispoort worden herbouwd (19). Op deze belangwekkende restauratie en verbouwing wordt op pag. 6 nader ingegaan.

Vriesestraat

Aan de Vriesestraat zijn restauraties gaande aan de eenvoudige huizen op de nrs. 111 (20) en 122 (21). Boven de winkels worden weer als vanouds woningen gemaakt.

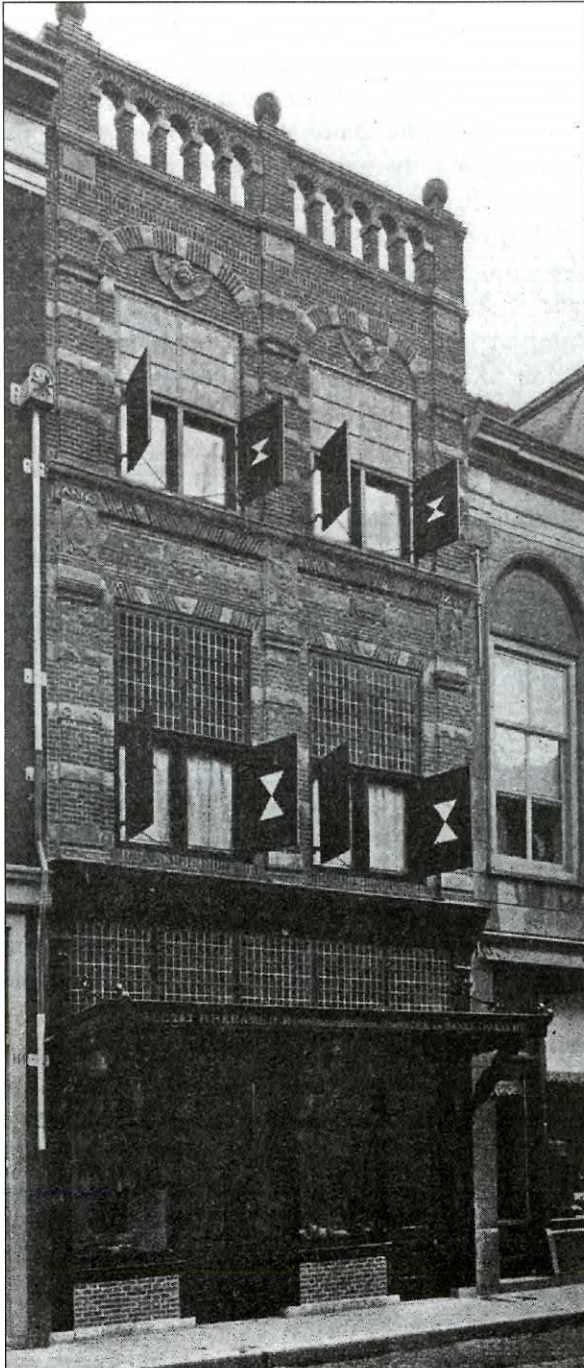
Groenmarktgebied

In de jaren 80 zijn alle panden in het zogenaamde Groenmarktgebied gerestaureerd. Eén pand bleef inder-tijd buiten schot. Dit pand, Groen-



Rechts: Afb 4 Grotekerksbuurt 1 'Het Saracijnshoofd'. Het huis is in 1715 gebouwd voor de Dordtse regentenfamilie Everwijn. Foto ca. 1960 (RDMZ)

Onder: Afb 5 Voorgevel huis 'De Coninck van Engelant' uit 1626. Foto uit 1910 kort na de restauratie van de gevel. De vensters en de winkelpui zijn in 17de eeuwse trant gereconstrueerd. (Foto GAD)



3 wordt als woonhuis opgeknapt (26).

Bouwhistorisch onderzoek heeft uitgewezen dat nr. 5-7 dateert van circa 1500. De vele nog aanwezige historische onderdelen uit deze periode maken een zorgvuldige restauratie noodzakelijk (27).

De grote panden 11-17 (28) en 19 (29) zijn inwendig in de loop der jaren ingrijpend verbouwd, met behoud en herstel van de aanwezige gevels en bouwstructuur worden hierin appartementen gerealiseerd.

Het 17e eeuwse pakhuis op 29 op de hoek met het Manhuisstraatje is



in slechte staat. Het wordt hersteld. Inwendig wordt een woning gemaakt (30).

De restauratie van de St. Jacobskapel, staande tussen de nieuwbouwappartementen op het St. Jacobsplein 60 is reeds enige tijd gaande. Met behoud van de inwendige ruimtelijke beleving wordt hier een galerie met woning gerealiseerd (31).

Het 19e eeuwse huis aan de Houttuinen 12 met fraaie in- en uitzwenkende topgevel, is in restauratie (32), evenals het laat-18e eeuwse huis op nr. 2. Het heeft een statige lijstgevel en binnen een fraaie kamer-en-suite en trappenhuis met stucornamentiek (33).

Voorstraat-west

In een smalle zijstraat van de Voorstraat-west staat een vervallen bouwblok van 13 kleine huisjes tussen de Kleine Spuistraat en de Bel-

gracht. Pogingen om tot herstel te komen worden ondernomen (34).

Op nr. 390 worden vier verwaarloosde panden boven de winkel 'La Couchette' hersteld en weer geschikt gemaakt voor bewoning (35).

Havengebied

Na een lange periode van voorbereiding zal de restauratie van Prinsenstraat 4 binnenkort beginnen (36).

Bij vernieuwing van de kademuur van de Buitenkalkhaven (37) dreigden begin dit jaar de huisjes op de kop van de kade nr. 34, 36 en 38 (38) in de rivier weg te zakken. Dit kon gelukkig tijds worden voorkomen. In afwachting van restauratie, waarvoor de voorbereidingen zijn gestart, zijn de huisjes tijdelijk ondersteund.

Nog dit jaar wordt gestart met het herstel van de kade van de Knolhaven (39).

Ook de Lange IJzerenbrug, evenals de Nieuwbrug een ontwerp van Itz, wordt gerestaureerd (40).

Vooruitlopend op een grote verbouwing en uitbreiding is het pand Nieuwe Haven 29, beter bekend als Museum Van Gijn, gerestaureerd. De werkzaamheden betroffen voornamelijk herstel van slechte delen in en aan het pand. Ondermeer is de 19e eeuwse door Simon van Gijn gebouwde serre aan de zijgevel vernieuwd. Later zal ook de z.g. 'rode salon' worden gereconstrueerd. Onderdelen van deze in de jaren vijftig gedemonteerde kamer zijn in depot bewaard gebleven (41). Aan de Vismarkt 1 is het Vishuisje gerestaureerd en als café in gebruik genomen (42).

Wijnstraat

In het gebied van het Grafelijk Domein worden binnenkort diverse historisch-belangwekkende panden gerestaureerd.

De 'Onbeschaamde' Wijnstraat 23-125, in 1650 gebouwd voor de Dordtse regent Abraham van Beeren en ontworpen door de architect Pieter Post, wordt gerestaureerd. Belangrijke verbouwingen rond 1760 en 1910 worden bij deze voor Dordrecht belangrijke restauratie gerespecteerd (43). Zie afb 13 op pag. 11.

De grote panden op nr. 129-135 'Ierusalem' uit 1893 (44) en nr. 127-139 'De Vier Winden' (45), eind 18e eeuw, waarin tot voor kort de meubelzaak van Buytink was gehuisvest, worden geheel hersteld. Hierbij zal de grote winkelruimte uit de jaren zestig worden verduurd en worden de oorspronkelijke gevels hersteld.

De huizen Wijnstraat 58-60 (46) en de tensteiger 3, 4 en 5/Wijnstraat 64 en 66 (47) zijn in slechte staat, doch worden vanwege de historische waarde binnenkort volledig gerestaureerd.

De spreid over het eiland hebben zich uiteraard eveneens historische objecten. Deze zijn niet op afb. 1 aangegeven.

Landgoed Dordwijk

Na overdracht van Staatsbosbeheer aan de bewoner van dit landgoed worden grootse herstelplannen ontwikkeld. Het in 1630 gestichte landgoed zal in oude luister worden hersteld. Nog dit jaar worden de 19e eeuwse groentekas en de oranjerie gerestaureerd. De villa Sorghvliet uit 1892, verleden jaar door brand getroffen, wordt eveneens op korte termijn herbouwd. Verder worden ook alle tuinornamenten als bruggen, priëlen, hekken, vazen en dergelijke opgeknapt.

Crabbehoff

Het 19e eeuwse koetshuis van kasteel Crabbehoff zal worden hersteld en verbouwd tot pannenkoekenhuis.

Weizigt

Nog een koetshuis, dat van het landhuis Weizigt, is momenteel in restauratie.

Binnen is de koetshuissfeer nog duidelijk aanwezig, de opzet van de restauratie en verbouwing tot Milieu Educatief Centrum en kringloopwinkel is zo min mogelijk afbreuk te doen aan de oude sfeer.

Molen 'Kijk over den Dijk' aan de Noordendijk

Gelijk met de dijkverzwaringswerkzaamheden zal de scheefstaande stellingmolen, de enige resterende molen in Dordrecht, worden rechtgezet zodat deze weer graan kan malen.

Fontein (Rozenhof)

Deze bijzondere 19e eeuwse zinken fontein keert dit jaar, na jaren aanwezig te zijn geweest op de Rozenhof, gerestaureerd en wel weer terug op z'n oorspronkelijke plaats op het gereconstrueerde Beverwijcksplein.

Hof de Vereniging (Singel 46-48 en Vereniging 1-42)

Dit langgerekte hof, ontworpen door architect Veth en in de jaren 1864-70 gebouwd langs een aanwezige lijnbaan (touwslagerij), zal binnenkort worden gerestaureerd.

AvE



Boven: Afb 6
De Noordendijk met de stellingmolen 'Kijk over den Dijk' rond 1910. Deze scheefgezakte molen zal binnenkort worden rechtgezet. (Foto MZ)

Onder: Afb 7
Kleine Spuistraat vanaf de Voorstraat. Huizenblok waaronder twee zogenaamde 'Dordtse trapgevels' uit de 18e eeuw. Foto circa 1960 (RDMZ)



De Berckepoort, een gebouw met verrassingen

Een nieuwe toekomst voor "De Berckepoort". Na een lange voorbereidingsperiode start in mei de restauratie van het uit 1500 daterende complex. Het restauratieplan combineert herstel van aanwezige monumentale waarde en modern gebruikerscomfort. De Stichting Culturele Educatie "Centrum Nieuwstraat" wordt de nieuwe gebruiker.

Rijke historie

Het complex "De Berckepoort" op de hoek van de Nieuwstraat en de Hofstraat is niet zo maar één van de vele Dordtse monumenten. Het pand kent een rijke historie. Vele bekende figuren uit de vaderlandse geschiedenis hebben hun voetstapen in het pand achter gelaten. Namen als Willem van Oranje, Lumey (graaf van der Marck, één der voormannen van de Geuzen), evenals Alvarez de Toledo (hertog van Alva), staan op de gastenlijst van De Berckepoort. Het reeds in 1500 bestaande gebouw werd door de bekende Dordtse familie Berck in de periode 1565/1575 ingrijpend verbouwd en uitgebreid. Opvolgende generaties hebben het complex nog verder uitgebreid. Het woon- en handelshuis van de familie Berck heeft vele malen dienst gedaan als logeergebouw voor de Staten van Holland. Deze kwamen in 1572 voor het eerst bijeen in het nabij gelegen voormalige Augustijnenklooster. Na de overname in 1783 van het complex door de stad Dordrecht is het gebouw voor

Willem van Oranje en de hertog van Alva waren hier te gast

verschillende doeleinden gebruikt. Onder andere zijn er een hulpkazerne, een bureau van de Militie-commissaris, het bureau van het Burgelijk Armbestuur en een meisjesschool in gevestigd geweest. Het recente verleden is minder florissant, maar ook marginale functies, kraakacties en leegstand heeft het complex overleefd.

Restauratie

De historie van het pand is niet alleen aan de geschiedenis van zijn bewoners en gebruikers af te lezen, het gebouw zelf levert het tastbare bewijs. Een veelheid aan bouwsporen geeft de rijkdom van het pand aan. Gemetselde gewelven, geprofileerde metselwerkbogen, zandsteenblokjes met leeuwenmaskers, moer- en kinderbinten, een grote variatie aan sleutelstukken, oud-

hollandse eiken kapconstructies, een eiken spiltrap en het oudste leem-stempel-stucwerk plafond van Nederland.

Aan de geschiedenis van De Berckepoort wordt nu een hoofdstuk toegevoegd. In mei start de restauratie waardoor er een eind komt aan de bouwvallige toestand van het complex. Het maken van plannen heeft dan ruim acht jaar geduurd. Tal van problemen moesten worden opgelost, bezwaarschriften behandeld, restauratie-uitgangspunten bijgesteld en onderhandelingen met de burens afgerond. Het eindresultaat is een heel bijzonder plan voor een uniek complex.

Nieuwe gebruiker

Als alles goed gaat kan de nieuwe gebruiker het pand begin 1998 in bezit nemen. Die nieuwe gebruiker is de Stichting Culturele Educatie "Centrum Nieuwstraat", een creativiteitscentrum waar straks elke Dordenaar cursussen kan volgen in een inspirerende omgeving. Beeldhouwen onder middeleeuwse balklagen, tekenen achter 17e-eeuwse ramen, fotograferen terwijl de beeldhouwde koppen op renaissance sleutelstukken goedkeurend toekijken, of grafische ontwerpen creëren onder eiken kapspanten. Het complex wordt bovendien uitgebreid met het pand Voorstraat 220 en een nieuwbouwgedeelte op het binnenterrein tussen dit pand, De Berckepoort, de Statenschool en de Augustijnenkerk.

In deze onderdelen van het complex komen de hoofdentree, de foyer, een zaaltje voor multifunctioneel gebruik met zo'n 90 zitplaatsen en een dansstudio.

Met de start van de bouw komen de problemen pas echt op ons a. Plannen maken op papier is één de uitvoering is een ander verhaal. Onder leiding van architect Ma van Schijndel uit Utrecht zal het Dordtse aannemersbedrijf Pols nu heel wat restauratieve puzzels moeten oplossen.

R

Afb 8
Gevel van de
Berckepoort aan
de Nieuwstraat,
omstreeks 1935.
(Foto MZ)



Huis Scharlaken; het eerste stenen huis in Dordrecht

Het is weinig mensen ontgaan: de expositieruimte van huis Scharlaken aan De Waag is vernieuwd. Op initiatief van monumentenzorg is een expositie van archeologische vondsten en historische bouwfragmenten ingericht die samen een beeld vormen van een deel van het Dordtse historische erfgoed. Op 26 januari 1996 is de vernieuwde expositie door wethouder W. Verbakel officieel geopend. Sindsdien geniet het tentoongestelde veel belangstelling.

Imposante Lakenhal

De basis van de expositie wordt letterlijk en figuurlijk gevormd door de fundamente van het voormalige huis Scharlaken. Dit huis werd hier rond 1225 gebouwd aan de oever van de Thure (de huidige Voorstraatshaven). Het was waarschijnlijk het eerste stenen huis in Dordrecht. Vanwege z'n grootte, circa 9 x 35 meter en een hoogte van circa 19 meter, zal het een imposante indruk hebben gemaakt in de middeleeuwse stad met vele kleine houten huizen. Het is gebouwd om als stedelijke Lakenhal te dienen. In de middeleeuwen bestond er een bloeiende handel in laken in Dordrecht. De naam Scharlaken lijkt afkomstig van deze nijverheid, er wordt in het algemeen een helder rode fijne wollen stof mee aangeduid.

Te zwaar voor de Dordtse bodem

Archeologisch onderzoek, dat in de jaren 1986/87 heeft plaatsgevonden, heeft de fundering van dit huis ootgelegd. Hierbij bleek dat de fundamente onvoldoende draagacht boden voor dit grote (zwaar) stenen huis. Het verschil in draagkracht tussen de stevige ondergrond van de oeverwal aan de oorzijde (de huidige Wijnstraat bij Scheffersplein) en de naar ach-



Restanten opnieuw toegankelijk gemaakt

teren toe slapper wordende venige kleibodem zorgde al direct na de bouw voor verzakkingen. Op een gegeven moment bedroeg de verzakking meer dan 2 meter!

Nieuwbouw met enorme beerkelder

Lang heeft men het alsmaar scheefzakkende huis door aanvullingen opgehoogd, doch rond 1360 besloot men uiteindelijk om het huis af te breken en op kleinere schaal weer op te bouwen. In die tijd werd een grote beerkelder (beerput) achter het huis gebouwd. Het huis is vervolgens als woning in gebruik genomen. Tijdens het archeologische onderzoek is deze nog gaaf aanwezige beerkelder ontdekt. Het bleek vol te zitten met huishoudelijke voorwerpen als kannen, kruiken en schalen uit de periode van bewoning van het huis van de 14e tot de 18e eeuw. Een klein deel van de vondsten is in de expositieruimte tentoongesteld.

Van Lakenhal tot Waag

In 1594 kocht de stad Dordrecht het huis Scharlaken aan en vestigde er

op de begane grond de stedelijke waag. De verdiepingen bleven bewoond. Tot 1834 bleef het gebouw als zodanig functioneren. In dat jaar vernieuwde stadsarchitect G.N. Itz het ondertussen bouwvallig geraakte huis Scharlaken en bouwde er een nieuwe voorgevel in neo-classicistische stijl voor.

Tot 1931 bleef de waag in het pand functioneren. Daarna werd het voor diverse doeleinden gebruikt alvorens het rond 1960 werd afgebroken. Hiermee kwam een 'voorlopig' einde aan het huis Scharlaken. Slechts het door griffioenen geschraagde stadswapen uit de tympanaan is behouden: het is in de gevel van het huis aan de Grote Kerksplein 4 verwerkt.

Expositieruimte

Met de bouw van het huidige woningcomplex eind jaren tachtig is besloten om 'over' de in '86/'87 gevonden fundamente van huis Scharlaken heen te bouwen. Deze fundamente zitten onder de grond, doch in de bestrating zijn de contouren ervan aangegeven door natuurstenen keien. De beerkelder is zichtbaar en bereikbaar gebleven door middel van de aanwezige expositieruimte.

Afb 9
Zicht op de koopmansbeurs aan het Scheffersplein (links), met schuin daarachter de trapgevel met arkelorentjes van het Huis Scharlaken. Rechts daarvan huis Leeuwesteyn, de Asijnhoff en Bleijenburg of het Reuzenhuis. Aquarel door Aart Schouman, 1744. (Foto GAD)



De oude haven van Dordrecht

In de herfst van 1995 werd op de kop van de Wijnstraat een klein deel van de middeleeuwse haven van Dordrecht opgegraven. Er konden vier fasen van havenwerken worden vastgesteld. Vanaf het begin van de stad tot het midden van de 14e eeuw was er sprake van een brede haven tussen de beide hoofdstraten van Dordrecht. Omstreeks 1350 werd aan de zijde van de Wijnstraat een eerste kademuur aangelegd. Deze funtioneerde tot 1617. Uit historische bronnen is bekend dat de haven toen werd versmald. Er kon worden vastgesteld dat rond die tijd een tweede kademuur werd opgetrokken. Aan het begin van de 19e eeuw werd de huidige Mattenkade aangelegd, inclusief een nieuwe kademuur. In vijf eeuwen was de beroemde haven van Dordrecht vele meters versmald.

Kop van de Wijnstraat

Het onderzoek vond plaats op een terrein direct ten noordoosten van het in september 1995 afgebroken pand Wijnstraat 12-14. Het terrein

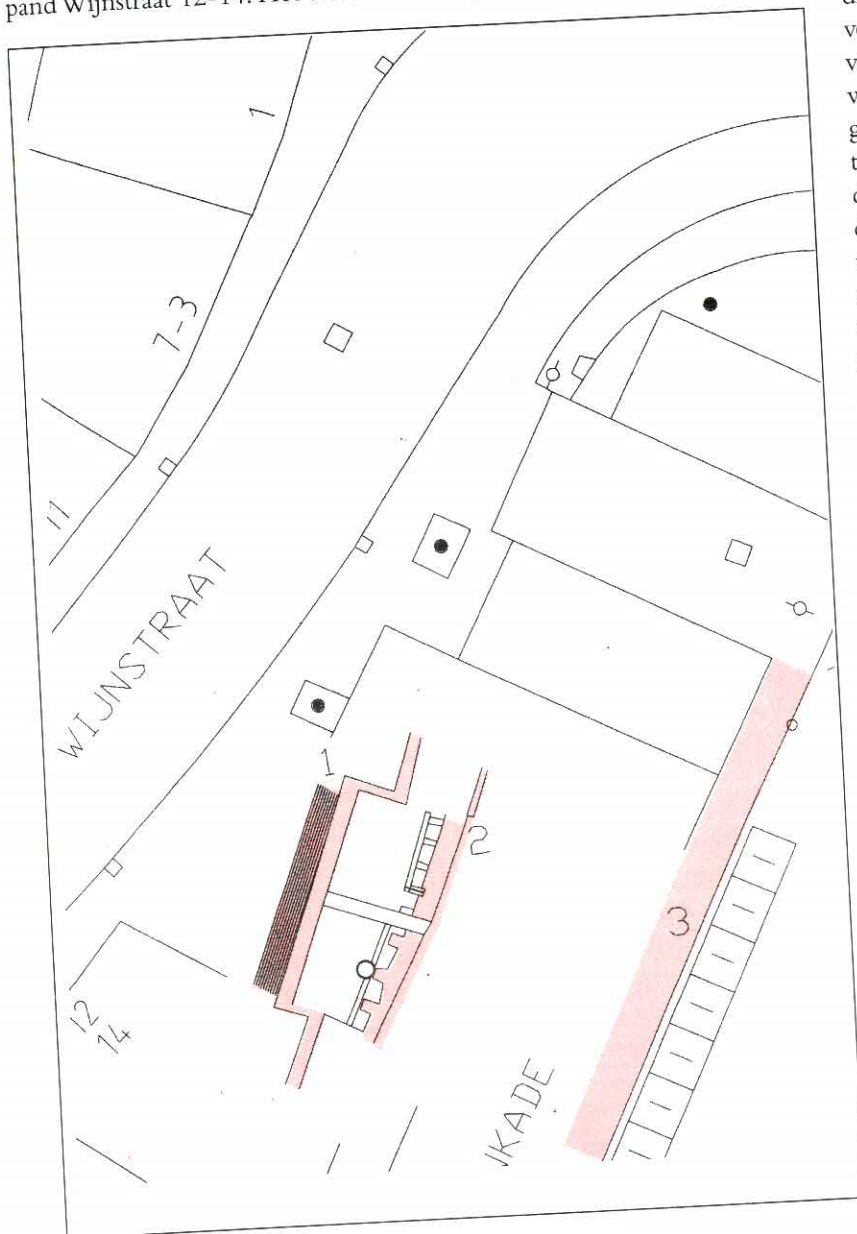
was in die tijd deels in gebruik als rijweg, deels als parkeerterrein. Volgens plannen van Wesmycon BV zal hier een appartementencomplex verrijzen. Oude stadskaarten toon-

den dat dit gebied tenminste vanaf de eerste helft van de 16e eeuw bebouwd was. De opgravingen maakten duidelijk dat de oudste sporen dateren uit het midden van de 14e eeuw.

De oudste havenkade

De belangrijkste ontdekking was die van een bakstenen kademuur, waarvan de buitenzijde was afgezet met witte natuursteen uit Lede of Gobertange (België). De onderzijde van deze kademuur reikte tot 7,50 m onder het maaiveld en was waarschijnlijk gefundeerd op houten palen. Aan de landzijde waren grote eikehouten balken ingebouwd om te voorkomen dat de kademuur, die op een slappe bodem van een veenkreek stond, naar voren om zou vallen. Dat is maar ten dele gelukt, want de kademuur bleek bij de opgraving 1 à 1,50 meter uit het lood te hangen. Tussen de kademuur en de Wijnstraat bevond zich kort na de bouw tenminste één woning, waarvan slechts een deel kon worden opgegraven: twee keldermuren en een keldervloer. Aan de waterzijde bevond zich voor de kademuur een groot aantal houten palen, dat deel uitmaakt zal hebben van een steiger en meerpalen. Op de oudst bekende stadsplattegrond van Dordrecht (1545) komt deze havenkade voor als *Dievenstiger*. Hoewel Jacob van Deventer, de beroemde 16e eeuwse kartograaf, destijds een min of meer driehoekige havenuitbouw tekende, zien we in 1572 dat er sprake is van een rechthoekig

Afb 10
Kaart van het gebied tussen Wijnstraat en Wijnhaven, ter hoogte van de Mattenkade.
Aangeduid zijn:
1. De oudste kademuur uit circa 1350;
2. De kademuur die omstreeks 1617 werd aangelegd;
3. De kademuur van de huidige Mattenkade, aangelegd in de eerste helft van de 19e eeuw.
(Kaart DvM)



Dit was het eerste geplande stadskernelonderzoek dat uitgevoerd. De opgravings-equipe bestond uit vrijwilligers van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland en medewerkers van Drechtwerk en stond onder leiding van gemeente-archeoloog Johan Hendriks.

geheel. Dat laatste komt exact overeen met de gevonden resten. De havensteiger was 10 meter lang en 1,40 tot 1,90 meter breed.

Kademuur aan Mattensteiger

De situatie veranderde omstreeks 1617. De Wijnhaven werd versmald en op 4 meter van de oudste kademuur werd een nieuwe gebouwd. Van deze tweede kademuur kon alleen de achterzijde worden opgegraven. De voorkant bevindt zich onder de huidige Mattenkade. De nieuwe kademuur was opgetrokken uit ijsselsteentjes en was op diverse plaatsen met dwarsgeplaatste muren verbonden aan de oudste kademuur. Binnen de aldus ontstane compartimenten werden twee verschillende vormen van ondersteuning aangetroffen. In het zuidelijk deel vonden we drie steunberen terug die rustten op eikehouten planken, balken en palen. In het noordelijke deel kwamen geen steunberen voor, maar werd de muur tegengehouden door zware schuingeplaatste eikehouten palen die aan horizontale balken verankerd waren. Ook dit mocht niet baten. De kademuur verzakte in de richting van de haven en scheurde op enkele plaatsen af van zijn dwarsverbindingen. Men heeft nog wel geprobeerd om dit tegen te gaan door op diverse plaatsen eikehouten trekankers aan te brengen. Vóór deze kademuur zal, volgens oude kaarten, een houten steiger, de Mattensteiger, zijn aangebracht.

De ruimte tussen oude en nieuwe kademuur werd volgestort met tadsvuil uit de periode rond 1600. De huizenbouw aan de Wijnstraat heeft als gevolg hiervan een ingrijpende wijziging ondergaan. Niet alleen veranderde de richting van de gebouwen ten opzichte van de Wijnstraat, ook de huizen werden verlengd. De achtergevels of de laatste erfafscheidingen werden op de tweede kademuur geplaatst. Toen op de oudste kademuur werd in de 17e eeuw een nieuwe muur getrokken. Deze muur kreeg een structurele functie binnen de nieuwe woningen. De verbindings-



Kademuur van Vlaamse natuursteen

muur fungeerde kennelijk als erfafscheiding. In totaal kon op deze wijze 2½ huizenblok worden onderzocht. In elk bouwblok zijn kelders aangetroffen.

Tussen Wijnstraat en Mattenkade

Dit hele bouwblok werd aan het begin van de 19e eeuw gesloopt. Slechts enkele bouwfragmenten

kwamen daarbij in de dichtgestorte kelders terecht. We kunnen daaruit opmaken dat de gevels sedert het begin van de 17e eeuw nauwelijks waren veranderd. Twee bouwblokken maakten plaats voor één grote woning, met een kelder ruimte die vooral werd gebruikt voor mogelijke scheepsambachtelijke activiteiten. Aan de waterzijde werd de voormalige houten Mattensteiger vervangen door de huidige Mattenkade, waardoor de Wijnhaven, de oude haven van Dordrecht, opnieuw met enkele meters werd versmald.

Afb 11
Overzichtsfoto
opgravingen Kop
van de Wijnstraat
(oktober 1995).
Op de voorgrond
een 17e eeuwse
kelder, in het mid-
den de achterzijde
van de 14e eeuw-
se kademuur,
daarachter de
achterzijde van de
vroeg 17e-eeuwse
kademuur.
(Foto: AM)

JH



Kleur van Dordrecht

In de Wijnstraat loopt een onderzoek naar verfsporen aan oude panden die een beeld moeten geven van het kleurgebruik in de loop der eeuwen binnen het beschermd stadsgezicht van Dordrecht. De in september 1995 gehouden tentoonstelling "Pas op! geveerd!" in het Dordrechts Museum gaf een beeld van de eerste bevindingen van het in 1994 gestarte kleuronderzoek. In dat najaar is een team van de Werkgroep De Stad, medewerkers van de Sikkens Foundation en Monumentenzorg van de gemeente Dordrecht gestart met de tweede, meer uitgebreide, fase van het onderzoek. Het onderzoek moet uiteindelijk leiden tot aanbevelingen voor een door de gemeente te voeren kleurbeleid. Door middel van een op te zetten visie en kleurstrategie kunnen dan (welstands)toetsingscriteria worden ontwikkeld voor de beoordeling van plannen, het geven van kleuradviezen en het stimuleren van de keuze voor binnen het stadsbeeld passend kleurgebruik.

Wijnstraat als proeftuin

Als proeftuin is gekozen voor het noordelijke gedeelte van de Wijnstraat. Deze sierlijk gebogen straat is representatief voor de historische binnenstad: alle architectuurstijlen zijn hier vertegenwoordigd. Een aantal panden in de straat is door de werkgroep onderzocht door het nemen van verfmonsters die vervolgens met de electronenmicroscop geanalyseerd zijn. Met de kennis uit

deze analyse, aangevuld met informatie uit archiefonderzoek, is een aantal panden met de computer van nieuwe kleurstellingen voorzien. De bedoeling is de gehele straat nu verder met behulp van de computer uit te werken. In de toekomst kan dan een kleurverandering op gang gebracht worden.

Bij de raadpleging van historische prenten in het gemeentearchief zijn mooie voorbeelden van kleurgebruik uit met name de 19e eeuw met betrekking tot de panden "De Onbeschaamde" en "Dit is in Beverenburgh" voren gekomen. Ook het nabij de Bonifatiuskerk gelegen pand "t Zeepaard" gaf een boeiend 19e eeuws kleurbeeld te zien. De huidige "historische" roodwitte luiken bleken in het verleden heel andere kleuren te hebben gehad, o.a. oranjebruin en zwart. Dit wordt bevestigd door het laboratoriumonderzoek van het verfmonster van de luiken.

Uit het onderzoek van genomen kleurmonsters en de gevonden prenten kunnen we de voorzichtige conclusie trekken dat het kleurgebruik in de loop van de laatste honderd jaar abstracter is geworden, vooral witter en grijzer. De monsters van de zandstenen pilasters van "De Onbeschaamde" illustreren dit. Werden de pilasters oorspronkelijk met lichtokerkleurige lijnolieverf als het ware in materiaal geïdealiseerd, in de loop van de eeuwen werden

de kleurlagen steeds lichter. De laatste lagen zijn gebroken wit.

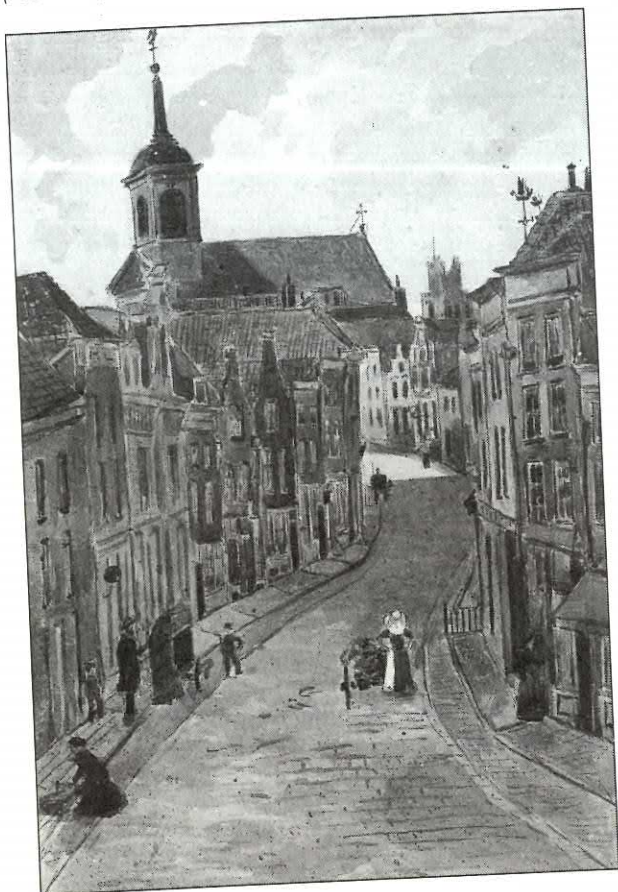
Wisselende architectuurstijlen

Eén van de problemen waarvoor de werkgroep staat is de vaak per pand wisselende architectuurstijl en het tussen 1500 en heden steeds wijzigende kleurbeeld. De middeleeuwse stad bestond voornamelijk uit houten huizen van vergrijsd hout, veelal eiken. Men zegt wel dat de kleur in de stad voornamelijk werd bepaald door de kleurrijke kleding van de gegoede stand in die tijd. In de architectuur deed kleur zijn intrede met de bakstenen en natuurstenen gevels. De kleur op kozijnen, luiken en deuren werd duidelijker herkenbaar toen de duurzamere houtsoorten, zoals eiken, werden vervangen door soorten die een bescherm laag tegen weersinvloeden nodig hadden. Ook het metselwerk en het natuursteen werd veelvuldig gesausd om het materiaal beter tot uitdrukking te brengen.

Kleur, pigmenten en het Hollandse licht

Voor de kleur van de verf is het pigment verantwoordelijk, afhankelijk van het licht dat er op valt. Het licht is de moeder van de kleur. De kleuren zijn de kinderen van het licht. Bij het in Holland veel voorkomende diffuse, door bewolking veroorzaakte, licht zijn geringe kleurnuances goed waarneembaar. Aktieve, ongebroken harde kleuren verstoren dit kleurbeeld vrij snel. Het lijkt voor de hand liggend om dit als reden aan te voeren voor het vrij monochrome beeld van veel monumenten in de stad. Het hui-

Afb 12
De Kop van de
Wijnstraat, gezien
vanuit Bellevue.
Getekend door
Van Dorsser 1897.
(Foto GAD)



Het onderzoeksteam bestaat uit Hendrik Groeneweg, Kees Rouw en Jan Stada (allen Werkgroep De Stad), Hans Ultee en Willem de Zanger (Akzo Nobel Coatings), Ruurt Krooshof en Jan Veen (Dienst Stadsontwikkeling).



en transparant uiterlijk: de onderliggende structuur van het houten kozijn bleef enigszins zichtbaar. Zo waren ook de muurverven waardoor de geschilderde bakstenen of gestucte gevels een genuanceerd, enigszins transparant, levendig beeld opleverden. Gezocht moet worden maar methodes om met de moderne verven een soortgelijk effect te bereiken.

Links: Afb 13
Gezicht in de Wijn-
straat op de huizen
Rodenburg,
't Schaeck, Dit is in
Beverenburgh en
De Onbeschaam-
de. Getekend door
J. Rutten, 1837
(GAD)

Onder: Afb 14
Het gotische huis
't Zeepaerd van
circa 1530, Wijn-
straat 113. Foto
Tollens 1891 (MZ)

HG



Er komt weer kleur in de stad!

ter gefundeerd is. Zo mogelijk ontstaat dan een veelkleurig beeld variërend van bijvoorbeeld wit, zandgeel, oker, hardsteengrijs tot rood, bruin, omber, spaansgroen, donkergroen en donkerblauw. Vervolgens wordt het dan de kunst om deze kleurstellingen in het stadsbeeld tot een harmonisch geheel te componeren, tot een eenheid in verscheidenheid. Daarbij zullen dan niet louter historische argumenten een rol spelen maar tevens of de architectuur verrijkt en ondersteund wordt.

Toepassingstechnieken

Door een groot aantal eigenaren van de panden in de Wijnstraat is enthousiast gereageerd op de eerste resultaten van het onderzoek. De komende tijd zullen wij concrete kleurvoorstellen gaan doen. Ook de wijze van toepassing van de verf is daarbij een belangrijk gegeven. De vroegere verfsoorten op basis van lijnolie zorgden voor een een mat

dige palet van gebroken wit, beige, grijs en standgroen, met hier en daar een luik van 'ossebloed', is overigens ook in de andere Hollandse historische binnensteden terug te vinden.

Kleurtypologie

Bij het verder componeren van het kleurbeeld in de Wijnstraat wil de werkgroep een kleurtypologie ontwikkelen. Een aantal kenmerken van historische gevels is als type ook anders in de stad te vinden, van de ordse trapgevel tot aan de grote 17e eeuwse neo-classicistische panden. Door ook te zoeken naar oude tekeningen, schilderijen, prenten en oude plannen bestekken van deze panden kunnen we een kleurenpalet per stijlperiode te kunnen maken dat be-



Kennismaking met de Dordtse monumentenzorg

Bij de gemeente houden zes personen zich bezig met monumentenzorg, waaronder één archeoloog. Monumentenzorg is ondergebracht bij de afdeling Ruimtelijk Beheer van de Dienst Stadsontwikkeling. Monumentenzorg heeft als taak de zorg voor het behoud van de cultuurhistorische kwaliteiten op het gehele eiland van Dordrecht.

In dit kader verzorgt monumentenzorg onder andere de vergunningverlening voor monumenten en de behandeling van subsidie-aanvragen voor monumentale panden.

Cultuurhistorische kwaliteiten

Cultuurhistorische kwaliteiten kunnen gebouwen en ruimtelijke structuren betreffen, maar ook straatmeubilair en waterbouwkundige werken zoals bruggen.

Zeer waardevolle gebouwen of andere objecten komen in aanmerking voor plaatsing op de rijks- of gemeentelijke monumentenlijst. Momenteel heeft de gemeente Dordrecht ca. 750 rijksmonumenten, ca. 170 gemeentelijke monumenten en ca. 415 beeldbepalende panden.

Beschermd Stadsgezicht

Beeldbepalende panden komen alleen voor in het beschermd stadsgezichtgebied.

De gehele binnenstad van Dordrecht ten noorden van de Spuihaven, met kleine uitstapjes naar Achterhakkers, Vrieseplein en de Sint Jorisbrug is in 1988 door het Rijk aangewezen tot beschermd stadsgezichtgebied. Dit houdt in dat de historische structuur: het verloop van straten en havens, de rooilijnen, maar ook de omvang van de gebouwen, in essentie behouden dient te blijven.

Nieuwe toevoegingen dienen zich naar de historische structuur te voegen. Dit betekent overigens niet dat nieuwbouw er niet als eigentijdse nieuwbouw uit mag zien. Maar het mag zich niet op hinderlijke wijze onderscheiden van de omgeving. Bijvoorbeeld doordat het veel te groot is of in een zeer opvallende kleur of materiaal uitgevoerd. Het beschermd stadsgezichtgebied krijgt ook extra aandacht bij de

inrichting van de straten: toepassing bestratingmaterialen, straatlantaarns en dergelijke.

Waardevol buitengebied

Buiten het beschermd stadsgezichtgebied bevinden zich ook veel waardevolle zaken. Bijvoorbeeld jongere architectuur in de negentiende eeuwse schil en in Oud-Krispijn.

Landgoederen zoals Dordwijk, Amstelwijck en Gravenstein. De prachtige dijkstructuur vormt een waardevol historisch-geografisch landschapselement. Deze zaken zullen de komende jaren steeds meer aandacht krijgen, zodat niets zomaar verloren gaat.

Archeologie

De gemeentelijke archeologie staat in Dordrecht nog in de kinderschoenen. Sinds 1995 is er drie dagen in de week een archeoloog werkzaam bij monumentenzorg. In de tweede helft van 1996 besluit de gemeenteraad of het gemeentelijk archeologisch beleid een toekomst krijgt in Dordrecht.

Er wordt onder andere gewerkt aan een kaart van het eiland van Dordrecht waarop een beeld wordt gegeven van potentiële woonlocaties uit een ver verleden. Opgravingen vinden alleen plaats als dit hoognodig is in verband met bouwactiviteiten, zoals de recente opgraving op de kop van de Wijnstraat. Het streven is echter de waardevolle archeologische resten in de bodem te laten zitten. Elke opgraving betekent namelijk vernietiging: de resten raken uit hun verband en worden weggehaald, de grond wordt verstoord.

Monumentenvergunning

Naast een bouwvergunning is er voor wijzigingen aan een monument, aan de binnen- of buitenzijde, een monumentenvergunning nodig. Deze dient bij monumentenzorg te worden aangevraagd.

Subsidie

Voor alle monumentale panden zijn er in principe subsidiemogelijkheden. Met name voor het herstel van constructieve gebreken aan monumenten: slechte fundering, bouwmuren, vloeren en kap. En voor het herstel van monumentale onderdelen, bijvoorbeeld gevelornamenten, stijkkamers, monumentale trappen en plafonds.

Voor onderhoud en panden die in bouwtechnisch goede staat zijn is er geen subsidie mogelijk. Voor rijksmonumenten is onderhoud echter aftrekbaar van de belasting.

CvN

Colofon

Uitgave van de Dienst Stadsontwikkeling, Afd. Ruimtelijk Beheer, Taakgroep Monumentenzorg en Archeologie.

Medewerkers zijn telefonisch bereikbaar onder de volgende nummers:

Cor Dane	639 67 32
Albert van Engelenhoven	
(bouwhistorie)	639 65 45
Johan Hendriks (archeoloog)	639 64 02
Ruurt Krooshof	639 65 46
Conny van Nes	639 68 50
Jan Veen	639 68 51

Dit blad wordt toegezonden aan bewoners van monumenten in Dordrecht en andere belanghebbenden.

Losse exemplaren zijn verkrijgbaar in de Stadswinkel van het Stadskantoor, Spuiboulevard 300, 3311 GR Dordrecht.

Redactie: Johan Hendriks en Albert van Engelenhoven
Kaartjes: Joyce 't Hart (1), Dirk van Maanen (10)

Foto's: Gemeentearchief Dordrecht (5, 9, 12, 13), Archief Monumentenzorg Dordrecht (3, 6, 8, 14),

Rijksdienst voor de Monumentenzorg (2, 4, 7), Ad Molendijk (11)

Vormgeving en druk: Gemeentedrukkerij Dordrecht. Gedrukt op chloorvrij gebleekt papier, dus minder milieubelastend.
Oplage: 2500 exemplaren.

G E M E E N T E
DORDRECHT

